

Biljana Schmid-Sikimić, *Der Arm- und Beinschmuck der Hallstattzeit in der Schweiz, Prähistorische Bronzefunde*, Abteilung X, Band 5, ss. 219, tabl. 103; Franz Steiner Verlag, Stuttgart 1996.

Prezentowany tom jest kolejnym z serii PBF, poświęconym ozdobom rąk i nóg. Dotychczas powstały typologiczne opracowania tych grup zabytków z epoki brązu z terenu Hesji¹, Polski², Szwajcarii³, Rumunii⁴. Niniejsza praca zajmuje się klasyfikacją ozdób z terenu Szwajcarii w okresie halsztackim. Jest ona zmienioną i poszerzoną wersją dysertacji autorki z 1983 roku dotyczącej funkcji, chronologii i rozprzestrzenienia bransolet i naramienników. Dodatkowo znalazło tu miejsce omówienie halsztackich klamer do pasa i zawieszek zdobiących pas.

Pracę otwiera wprowadzenie, w którym autorka przedstawia m.in. omówienie źródeł. Ozdoby, którymi się zajmuje pochodzą ze znalezisk przypadkowych, z osad, ale największa ich część została odkryta w zespołach grobowych. W tym czasie dominującą formą pochówku były groby z nasypami kurhanowymi. Znaczną grupę kurhanów na terenie dzisiejszej Szwajcarii odkryto i badano wykopaliskowo już w XIX i na początku XX w. Pierwsze prace prowadzone były w prawdzie z wielkim entuzjazmem, ale ze zbyt małą jeszcze wiedzą w zakresie metodyki badań i dokumentacji.

Z dotychczasowego stanu opracowania zabytków wynika więc cel omawianego opracowania. Jest nim przede wszystkim, możliwie kompleksowe uporządkowanie typologiczne tej grupy ozdób.

Zasadniczo bransolety i naramienniki podzielono na dwie grupy technologiczne:

1. odlewane pierścienie otwarte lub zamknięte oraz wykonane z drutu (to czy drut był wyciągany czy kuty, nie jest jeszcze dokładnie wyjaśnione).

2. formy wykonane z różnej szerokości blachy (przy czym ozdoby o szerokości do 1 cm określane są jako „Armreife” w odróżnieniu do szerszych „Armbänder”. Wykonywano je z odlewanej taśmy, której nadawano następnie kształt pierścienia poprzez kucie).

Wśród egzemplarzy zdobiących nogi wyróżniono generalnie:

1. masywne pierścienie
2. puste wewnątrz pierścienie wykonane z blachy brązowej.

¹ I. Richter, *Der Arm- und Beinschmuck der Bronze- und Urnenfelderzeit in Hessen und Rheinhessen*, 1970.

² W. Blajer, *Die Arm- und Beinbergen in Polen*, 1984.

³ K. Pászthory, *Der bronzezeitliche Arm- und Beinschmuck in der Schweiz*, 1985.

⁴ M. Petrescu-Dîmbovita, *Der Arm- und Beinschmuck in Rumänien* (w druku).

Ważną częścią wstępu jest przedstawienie rozwoju elementów kobiecego stroju w okresie halsztackim na terenie Szwajcarii. Na podstawie analizy współwystępowania ozdób w poszczególnych zespołach, autorka utworzyła grupy ozdób („Trachtgarnitur”) charakterystyczne dla różnych faz okresu halsztackiego. Grupy I i II charakterystyczne są dla okresu halsztackiego C. We wczesnych grobach zdobienie, a niekiedy także detale technologiczne elementów stroju, są kontynuacją tradycji z późnej epoki brązu. Rozwój elementów stroju w ramach starszej fazy wczesnej epoki żelaza manifestował się tym, że ozdoby ręki stają się większe. Formy wykonane z taśmy osiągają wtedy szerokość ok. 7 cm. Obserwujemy też rozwój ornamentyki. W ramach II grupy ozdób wykonanych z taśmy rozwój ten prowadzi od typu Dotzingen do wąskich bransolet „beczkowatych”.

Jednym z wyróżników podokresu halsztackiego D1 jest pojawienie się w grobach kobiecych szerokich bransolet „beczkowatych” wykonanych z blachy brązowej.

W fazie D2 okresu halsztackiego w zespołach grobowych występują m.in. duże zapinki „młotkowate” (Paukenfibeln). W fazie kolejnej (Ha D3) znajdowane są w grobach pary zapinek „podwójnie młotkowatych”.

Wstęp kończą uwagi do chronologii relatywnej halsztackich znalezisk grobowych.

Zasadniczym, najobszerniejszym rozdziałem pracy, podobnie jak w innych tomach serii, jest część katalogowa. Przy każdym skatalogowanym egzemplarzu o formie pierścienia, autorka podała jego wewnętrzną średnicę. Przy zabytkach wykonanych z blachy, zwłaszcza przy formach „beczkowatych” uwzględniono też najmniejszą rozpiętość w świetle. Pomiary te mają decydujące znaczenie przy określeniu, czy dana ozdoba noszona była na ramieniu, przedramieniu czy na nodze. Przy mniej lub bardziej wygiętych ozdobach z taśmy, zmierzona średnica największej wypukłości, podana jest w nawiasie.

W katalogu, jako pierwsze sklasyfikowano otwarte bransolety, które ze względu na kształt przekroju podzielono na kilka typów. Przekroje te są romboidalne, owalne, „D”-kształtne. Różnice w sposobie ornamentacji pozwoliły na wyróżnienie odmian.

Prezentowane w następnej kolejności typy wykonane są z blachy brązowej. Różnią się one między sobą szerokością taśmy, jej przekrojem

(m.in. łukowaty, kątowy) i stopniem jego wygięcia. W grupie tej omówiono także egzemplarze ze stempelkowym zakończeniem (typ Lausanne) oraz wąskie i szerokie okazy „beczkowate”. Następnie zaprezentowano serię wyrobów zdobionych karbowaniem (typ Cordast), bransolety o kolistym przekroju (typ Sissach i Ins) oraz bransolety z wąskiej taśmy z przynitowanym końcem (typ Grossaffoltern) i gładkie bransolety o kolistym przekroju sztabki. W dalszej części znajdują się m.in. bransolety spiralne (typ Wangen i Bärswil), bransolety zamknięte (typ Russikon) jak również bransolety z zamknięciem na sztyft i z pętelkowym zakończeniem oraz ze zwiężającymi się, zachodzącymi na siebie końcami.

Następnie zajęła się klasyfikacją naramienników, wśród których generalnie wyróżniła formy masywne, lite oraz puste wewnątrz.

Przedstawione w dalszej części katalogu ozdoby nóg generalnie podzielono na egzemplarze masywne, które mogą być otwarte lub zamknięte oraz okazy puste wewnątrz z przynitowanymi końcami.

Anekszem do katalogu jest rozdział poświęcony usystematyzowaniu klamer i zawieszek do pasa. Wśród tych ostatnich autorka wymienia ozdobne kółka, tarczki oraz grzechotki.

W następnej części pracy, której autorem jest Walter Fasnacht, zawarto wyniki analiz metaloznawczych brązowych klamer do pasa. Zamieszczona tu tabela (nr 1) przedstawia chemiczny skład brązu użytego do produkcji klamer. Nieste-

ty ekspertyzę wykonano tylko dla 10-ciu egzemplarzy. Jest rzeczą oczywistą, iż także w przypadku badań metalograficznych, wykazanie różnic w mikrostrukturze klamer do pasa w obrębie poszczególnych typów, w powiązaniu z chronologią, wymaga większej próby statystycznej.

Korzystanie z niniejszego tomu ułatwiają wykazy skrótów, literatury oraz nazw geograficznych.

W końcowej części pracy znalazły się tablice, które co jest regułą dla serii PBF, są bardzo dobrej jakości. Przedstawiono na nich ryciny poszczególnych zabytków. Na części z tablic umieszczono poszczególne typy ozdób, lokalizując je na ogólnych mapach Szwajcarii. Ostatnie z rycin w obrazowy sposób pokazują ich zmienność typologiczną w czasie z uwzględnieniem różnic terytorialnych.

Zbliżona konstrukcja wszystkich tomów serii umożliwia porównanie publikowanych w niej materiałów mimo, że opracowywane są przez różnych autorów. Także w pracach dotyczących omawianych ozdób pochodzących z różnych części Europy, autorzy stosowali zbliżone kryteria służące do wyróżniania poszczególnych typów, wariantów i odmian (kształt przedmiotu, jego przekrój, forma zakończenia oraz ornamentyka). Niewielkie różnice w klasyfikacji mogą dotyczyć odmienności w terminologii. Tak np. w pracy dotyczącej ozdób z terenu Hesjii dwie bransolety wykonane z blachy brązowej o szerokości mniejszej niż 1 cm nie są określane jako „Armreife” jak nazwała podobne okazy autorka w omawianym tomie.

Radosław Jarysz

Adres autora:

mgr Radosław Jarysz
Katedra Archeologii
Uniwersytetu Wrocławskiego
ul. Szewska 48
50-139 Wrocław